

JEDNA Z VYBRANÝCH PANDEMIÍ V MINULOSTI

ONE OF SELECTED PANDEMIES IN THE PAST

Kamil Janiš¹, Zdeňka Římovská²

Abstrakt

Cíl: Cílem příspěvku je upozornit na „starou“ pohlavně přenosnou nemoc, která zatím nevymizela z mapy světa a je pro lidstvo stále nebezpečná. Na základě historického vývoje ukázat jaká utrpení a nebezpečí pohlavně přenosné nemoci přinášely a dodnes mohou přinášet.

Metodika: Pro sběr dat byla zvolena analýza dokumentů a dat, včetně studia historických pramenů.

Výsledky a diskuze: Na základě sběru dat a analýzy dokumentů byla shrnuta současná i historická fakta z České republiky a Evropy.

Závěr: Na světě je odhadem 12 miliónů osob postižených syfilidou, která je stále nebezpečnou pohlavně přenosnou nemocí. Tato skutečnost je varováním zejména pro mladé lidi, při možnostech globálního cestování, by neměli zapomínat na možné nebezpečí a věnovat patřičnou pozornost prevenci. Předkládané informace přinášejí přehled o vývoji pohlavně přenosných nemocí, cílem je zamyšlení, motivace i varování.

Klíčová slova

pandemie, syfilis, akce pohlavní nemoci

Abstract

Aim: The aim of the contribution is to draw attention to the “old” sexually transmitted disease, which so far have not disappeared from the map of the world and for humanity is still dangerous. On the basis of historical development to show what kind of suffering and the dangers of sexually transmitted diseases brought and still can bring.

Method: For data collection was chosen analysis of documents and data, including the study of historical sources.

Results and discussion: On the basis of data collection and analysis of documents was summarised current and historical facts of Czech Republic and Europe.

¹ Ústav pedagogických a psychologických věd, Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě

² Ústav ošetrovatelství, Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě

Conclusion: In the world there are an estimated 12 million people affected by syphilis, which is still a dangerous sexually transmitted disease. This fact is a warning in particular for young people, while the possibilities of global travel, should not forget about the possible danger and to give due attention to prevention. Presented information to bring you an overview of the development of sexually transmitted diseases, the goal is reflection, motivation and warning.

Keywords

pandemic, syphilis, action enereal diseases

ÚVOD

Čas od času propukne v dějinách lidstva pandemie. V historii lidstva jich byla celá řada, morové epidemie, španělská chřipka, HIV/AIDS. Daleko před HIV/AIDS to byla pohlavně přenosná nemoc syfilis. V současné době se jedná o koronavirovou epidemii (COVID-19). Syfilis nebyla smrtelná nemoc s okamžitým projevem smrti, šlo o pomalu působící infekci, která ve svém posledním stádiu zpravidla napadala centrální nervový systém, čímž nositeli přinášela nejen velké zdravotní problémy, ale i jistou smrt. Informaci o potřebě chránit se před pohlavními nemocemi můžeme nalézt v Mojžíšově knize *Leviticus* (Starý zákon, kapitola XV., verš 2 až 33).

Jak všeobecně platí, před každou chorobou spolehlivě chrání prevence. Před pohlavně přenosnými nemocemi se jedná o bariérovou antikoncepci a pohlavní věrnost, před koronavirovou pandemií zvýšená hygiena.

STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA JMENOVANÉ POHLAVNĚ PŘENOSNÉ NEMOCI

Syfilis (řecky syphilis, někdy se používá i označení příjice, lues) – chronické, infekční pohlavně přenosné onemocnění způsobené spirochetou *Treponema pallidum*. Přenos může proběhnout také orálním nebo análním pohlavním stykem. Samotné onemocnění prochází třemi stádii. V prvním stadiu se vytvoří tvrdý vřed na místě, kudy infekce pronikla do těla. Po určitém čase vřed zmizí (i bez léčení) a dochází k přechodnému období, kdy zduřejí lymfatické uzliny. V druhém období se začíná na těle objevovat vyrážka. V tomto období je dotýčný pro své okolí nejnebezpečnější, protože mikroby napadají sliznice všech tělesných otvorů, mimo jiné tedy i ústa, nos a tím je umožněna nákaza nepohlavní cestou. Ve třetím stadiu (u některých pacientů se může jednat o dobu 10–15 let) dochází k poškození vnitřních orgánů, jako srdce, cév, mozku.

K nalezení účinného postupu léčení nemoci došlo na počátku 20. století. Nemoc se léčí antibiotiky. V poslední době je zaznamenán výrazný nárůst onemocnění u české populace. Dlouho odborníkům trvalo, než dokázali od sebe odlišit syfilis a kapavku. Přetrvával názor, že se jedná o jednu fázi téže pohlavně přenosné choroby nemoci.

Kapavka (lat. gonorrhoea) – pohlavně přenosné onemocnění, projevující se hnisavým onemocněním pohlavních orgánů a močových cest způsobené bakterií *Neisseria gonorrhoeae*. Jedná se o pohlavně přenosné onemocnění přenášené výhradně pohlavním stykem, ale také z infikované matky na plod. Má obvykle charakter hnisavého zánětu sliznic pohlavních a vylučovacích orgánů, případně konečníku. Příznaky nákazy se projevují především u muže a jsou nepřehlédnutelné. Krátce po nákaze (od 24 hodin do 3 dnů) se objevuje u muže prudké pálení při močení a po ránu výtok z močové trubice. Po několika dnech bolestivé příznaky mizí. Infekce se ale šíří dále. Následky neléčené kapavky mohou mít kruté dopady, zvláště pak u žen může dojít k neplodnosti. Nemoc je snadno vyléčitelná prostřednictvím antibiotik.

STRUČNÁ PROCHÁZKA HISTORIÍ PANDEMII SYFILIS

Problémy s pohlavně přenosnými nemocemi prolínají celé dějiny lidstva, byť v rozličné podobě i rozsahu, v každém případě ve zvládnutelné podobě až do nástupu renesance. Syfilida se stala metlou, kterou do té doby lidstvo v oblasti sexuálního života nepoznalo. Spor o původ nemoci patří mezi dosud neuzavřené kapitoly v dějinách. V podstatě existují dvě teorie. Jedna tvrdí, že syfilida se vyskytovala již ve starověku. Při dobré paměti si jistě vzpomenete na některé uvolněnější názory na pohlavní svobodu. Je proto málo pravděpodobné, že by se nemoc nerozšířila. Druhá teorie, kterou zastává většina, přisuzuje „prvenství“ objeviteli Ameriky – Kryštofu Kolumbovi. Když vyplul z přístavu Palos na svou historickou expedici 3. 8. 1492 se 120 členy mužstva s celkem pochybnými životními osudy, nikdo netušil, jaké budou dopady této cesty. Domorodci vítali námořníky jako bohy, a zvláště ženy se snažily získat všemi způsoby jejich přízeň. Jak uvádějí historické prameny, používaly domorodé ženy rozličných prostředků, jen aby co nejvíce vystupňovaly smyslnost Španělů (Janiš, 2007, s. 128–129). Sexuální výstřednosti postupně dosáhly takového stupně, že bylo zapotřebí 15. 11. 1505 přijmout královské nařízení, které nabádalo námořníky a budoucí dobyvatele k větší zdrženlivosti. Pro historii pohlavně přenosných nemocí má poněkud větší význam zvláště druhá Kolumbova výprava (1493). Expedice čítala celkem 17 lodí a více jak 1 500 mužů. V únoru 1493 poslal K. Kolumbus většinu lodí s naloupeným bohatstvím zpátky do Evropy. Z historických pramenů, zachycujících cestu výpravy se dozvídáme, že ženy v nově objevených zemích se chovaly vůči Španělům velice vstřícně. Z této výpravy si Kolumbus vedle bohatého nákladu dovezl také několik těžce nemocných námořníků. Ve stejné době provozoval v Barceloně svou činnost lékař Ray Diaz de Isla. Byl to právě on, kdo pro tehdejší Evropu neznámou nemoc popsal, a dokonce určil i domnělého původce celé nákazy, jistého vrchního plavčíka Pinzona, který si údajně nemoc přivezl z Nového světa. Stanovil i postup,

jak celou nemoc léčit. Jednalo se o rtuťové vtírky. Ostatně rtuť byla ve středověku velice rozšířeným léčebným prostředkem. Později se ukázalo, že se jednalo o chorobu značně rozšířenou u obyvatel na ostrově Haiti, kde se námořníci plně oddávali pokušením s místními kráskami. Krátce po návratu části Kolumbovy výpravy se nemoc díky sexuální aktivitě námořníků poměrně rychle rozšířila v Lisabonu a v Seville. Aby souhra náhod pokračovala, připravoval francouzský král Karel VIII. (1470–1498) velké vojenské tažení do Itálie. Do svého více jak dvacetitisícového vojska najal mnoho Španělů, částečně postižených smrtelnou pohlavně přenosnou chorobou, ale také v hojné míře také Švýcary, Francouze, Maďary, Angličany a jak uvádějí staré historické prameny, nechyběli ani Slované. Koncem roku 1494 se Karel VIII. vydává na velké tažení. Přes Florencii, Sienu a Řím se dostává následujícího roku do Neapole. Všude je jeho příchod vítán. Zprávy historiků uvádějí, že místní krásky se zcela oddávaly radovánkám a sexuálním obzvláště. Pobyt v samotné Neapoli trval 80 dní a hýřící vojáci jej proměnili v jednu velkou orgii. Dne 20. 5. 1495 je Karel VIII. nucen pod tlakem Španělů, Miláňanů a Benátčanů Neapol opustit a poněkud neslavně se vrací zpět do Francie.

Ve středověku bylo naprosto běžné, že velké vojenské výpravy doprovázel neméně početný zástup prostitutek a kurtizán. Například, když Valdštejn v roce 1623 obléhal město Norimberk, zúčastnilo se celého obléhání vedle 50 tisíc vojáků také 15 tisíc žen. Výsledek nekontrolovaných radovánek vojáků s místními kráskami nedal na sebe dlouho čekat. Rozprchlé vojsko zaneslo chorobu do všech koutů Evropy. Podle místa se jí dostalo později označení „*neapolská, případně francouzská nemoc*“. O jejím značném rozšíření se zmiňuje známý humanista Erasmus Rotterdamský (1465/7–1536) na jednom shromáždění, kde říká, že „*v této nešťastné době má tu nemoc téměř každý: pokud někdo zůstal ušetřen, platí za selského nevzdělance!*“. Obdobně se vyjadřoval i slavný německý malíř Albrecht Dürer, který v dopise svému příteli napsal: „*Ta nová nemoc je hrozná, skoro každý ji má!*“ (Janiš, 2007, s. 130).

Kronikáři zaznamenali první případ nové choroby „*venerický mor, nazývaný galská nemoc*“ v Čechách roku 1493. V roce 1496 bylo zaznamenáno, že se objevila v Litomyšli „*dosud neznámá nemoc, která se vplížila do Čech. Postihuje mocně tělo a nazývají ji francouzskou nemocí*“. Obdobnou zprávu můžeme nalézt ve *Starých letopisech českých*: „*Tohoto léta a předešlých tří let v zemi Frančské a jinde v Čechách divné a neslýchané nemoci na lidech, ježto sluly francúzska nemoc, prysky a neštovice rozjídavé a potom co škralup strupové, a k tomu lámání v kostech ukrutné, že mnozí lidé na ně mřeli.*“ Jednalo se o rok 1504. V masovějším měřítku se rozšířila na Moravě v roce 1495, ve Slezsku 1496 a v Čechách 1498 (někdy se uvádí i rok 1499). Vlastní nemoc se velice rychle šířila po celém tehdejší civilizovaném světě. Začíná najednou představovat vážný společenský problém. O tom svědčí i skutečnost, že v Praze při kostele sv. Pavla vzniká počátkem 16. století špitál pro lidi postižené touto chorobou. Pro chorobu se začíná vžívat i další označení – syfilis, lues, případně český název příjice.

Dosud nebylo řečeno, kde se vzal samotný název syfilida. V roce 1530 napsal ve Veroně italský lékař a astronom G. Frascastore (1483–1553) poučnou báseň „*Syphilis sive Morbus Gallicus*“ (Syfilis, neboli francouzská nemoc), ve které hlavní hrdina Syphila trpí neznámou nemocí. Ve zmiňované básni doslova stojí, že „*Syphilus byl první, koho se chytla. Ošklivě*

mu tělo rozežrala škaredými vředy a boláky, bolestivě vnikla v údy a nedala mu v noci spát.“ Není to náhoda, že sám Frascatore považoval syfilidu za nemoc mající původ „z působení hvězd“. Ostatně to byl nejen lékař, ale i astronom v jedné osobě (Janiš, 2007, s. 130).

Když byla roku 1530 vytištěna Fracastorova kniha o syfilidě, netušil autor, že do roku 1566 bude vydáno o „*lues venerea*“ ještě dalších 58 knih na shodné téma (Hübschmann, 1970, s. 47). Opravdu netrvalo dlouho, kdy Giovanni de Vigo přichází na poměrně účinný léčebný postup, a to za pomoci rtuti. Jednalo se o jediný lék v té době, který se vtíral do kůže. Dotyční však později většinou umírali na následky otravy rtutí, přičemž mezi první příznaky patřilo vypadávání zubů. Proto i dnes mohou antropologové podle vysokého obsahu rtuti v tělesných pozůstatcích určit, zda dotyčný danou chorobou skutečně trpěl, či nikoliv.

Věda si žádá někdy velkých obětí a nejedná se vždy pouze o finanční a časové investice. Někdy člověk, hledající pravdu, zaplatí za nové poznání svým životem. V roce 1767 nejznámější lékař 18. století v Anglii, chirurg John Hunter se snažil přijít na kloub jedné z nejrozšířenějších pohlavně přenosných nemocí – kapavce. V té době byly příznaky kapavky (gonorrhoea) a syfilis zaměňovány. Zmiňovaný John Hunter si chtěl celou záležitost ověřit sám na sobě, a tak si pod kůži vpíchnul část výtoku muže, který zjevně trpěl kapavkou. Přesně podle vlastního očekávání začal na sobě pozorovat příznaky typické pro syfilis. Z toho usoudil, že kapavka a syfilis jedno jsou. Tento omyl, v který věřila řada lékařů po mnoho let, ukončil teprve v roce 1879 německý lékař Albert Meisser, jemuž se podařilo izolovat zárodek mikrobu, způsobujícího kapavku (Janiš, 2007, s. 130). Ještě jeden název pro stejnou nemoc našel poměrně široké uplatnění. Jedná se o označení *lues*. V roce 1527 jej navrhl francouzský lékař Béchencourt. Zdůvodnění bylo naprosto logické. Pod pojmem *lues* se v tehdejší době rozuměla celá řada chorob, pro které se vžilo označení *mor*. Nemoc šířící se především pohlavní cestou se označovala jako „*lues venerea*“ (venerický *mor*). Tento pojem použil poprvé ve známém „*Pojednání o léčení příjice*“ (Tractatus de *lues venerea* curatione) v roce 1579 lékař J. Fernel (Hübschmann, 1970, s. 48). V češtině se používá slovo *příjice*. Průkopníkem používání uvedeného výrazu se stal profesor lékařské fakulty v Praze A. Jungmann (1776–1854), bratr známého zakladatele českého písemnictví J. Jungmanna. Existují i další verze o původu a následném rozšíření. Jako původce se uvádí kožní nemoc afrických dětí. Na základě větších kontaktů s touto nemocí došlo k jejímu přeměnění z původně kožní nemoci na nemoc pohlavně přenosnou. Další názor se opíral o přesvědčení, že zdrojem nákazy je nepřírozený styk se zvířaty (tzv. sodomie, zoofilie, bestiofilie). Podle jedné teorie je dokonce známo přesné datum zrodu nemoci. Původcem všeho je údajně špatná konstelace planet Saturna a Jupitera ve znamení Štíra a k tomu ještě pozice Marsu dne 25. 11. 1484. Proto se dlouho věřilo, že lidé narození ve znamení Štíra mají sklony k získání nemoci.

Existují indicie, které obhajují K. Kolumba. Četné důkazy o příznacích podobných syfilidě jsou zachovány z doby před objevením Ameriky. Například při průzkumu pozůstatků hřbitova v pařížském leprosariu (1652) byly objeveny lebky poznamenané syfilitickými změnami. Důležité však je, že na hřbitově se už po roce 1500 nepohřbívalo. Existují

i další důkazy o tom, že nemoc byla v Evropě známá před objevením Nového světa (1492). Dochovaly se lékařské předpisy (z roku 1457) na léčení kožní choroby přenášené pohlavním stykem. Ale i z dřívější doby se nám dochovala řada nepřímých důkazů, které dokládají, že už v prvním století našeho letopočtu mohla být rozšířena syfilida. Římský filozof a spisovatel Lucius Seneca (4 před n. l. – 65 n. l.) zachoval poznámky o léčení „zlých vředů na pohlavním ústrojí.“ Hippokrates se zmiňuje o výtoku z močové roury. Dokonce i na egyptských papyrových svitcích lze číst o chorobě, která má mnoho společných znaků s kapavkou, případně syfilis. Existuje písemný doklad o tom, že francouzská nemoc (Mela flandros) byla známa už od roku 1472 v Německu a před tím i v Irsku a v Itálii. V mnoha směrech mohlo při jejím rozšíření po Evropě jít o souhru náhod, do které objevení Ameriky zapadalo.

Ještě jeden argument, který se snaží K. Kolumba zbavit nepřímé zodpovědnosti. Při rozsáhlých archeologických vykopávkách na severovýchodním pobřeží Anglie bylo nalezeno několik kosterních ostatků, které nesou stopy po syfilidě. Pochází z doby 150 let před objevením Ameriky. Obdobný nález byl uskutečněn v jižní Itálii, kde se jednalo o nálezy z antického sídla. Už se asi nedozvíme, zda se jednalo opravdu o syfilidu, či nějakou jinou chorobu. Proto nelze vyvrátit ani potvrdit podíl K. Kolumba na této pandemii v dějinách lidstva. Pro úplnost je zapotřebí poznamenat, že o potírání pohlavně přenosných nemocí se můžeme dočíst už ve *Starém zákoně* (v knize Leviticus). Mojžíš zde stanovil zcela konkrétní opatření pro ty, u kterých se příznaky některé choroby začaly projevovat. Existují četné důkazy o tom, že i starým Řekům byli některé pohlavně přenosné nemoci známy, přičemž některé popisy přímo pasují na syfilis.

POTOMCI SYFILIS

Syfilida dál táhne Evropou. Koncem 15. století vypukla rozsáhlá epidemie. Jako preventivní prostředek zpočátku slouží postupné uzavírání veřejných domů a vyhánění prostitutek z měst včetně izolace nemocných. Například útulek pro nemocné syfilidou v Praze se nacházel za Poříčskou branou. Tažení proti prostituci, především nekontrolovatelné, bylo v mnoha ohledech radikální. Například ve Frankfurtu nad Mohanem bylo přijato opatření, kterým se všechny nevěstky namáčely v kleci ve vodě, a to za shodným účelem, jako když se pere špinavé prádlo.

Výsledek měl pouze krátkodobý charakter. Místo veřejné prostituce se začala šířit prostituce tajná. Přesto dočasně opravdu dochází k poklesu počtu nemocných, ale jedná se skutečně jen o přechodný stav. Objevují se i některé šarlatánské metody léčení, jako například léčba intenzivním pohlavním životem, stykem s pannami, pohlavním stykem s dětmi a podobně. Výsledný efekt byl přesně opačný – další nárůst případů onemocnění. I přes částečnou znalost léčby pomoci rtuti na nemoc umírá celá řada lidí, obyčejných a stejně tak mocných a slavných.

Výčet osobností, které trpěly venerickými chorobami, by byl nekonečně dlouhý. Například velikáni literatury Guy de Maupassant (1850–1893), F. Schiller (1759–1805), J. W. Goethe (1749–1832), H. Heine (1797–1856), Ch. Baudelaire (1821–1867), malíři P. Gauguin

(1848–1903), Vincent van Gogh (1853–1890), H. Toulouse-Lautrec (1864–1901), sochař B. Cellini (1500–1571), hudební skladatel L. van Beethoven, který se nakazil od povolných dívek v hodinových hotelích stejně jako J. Mysliveček aj.

Posledně jmenovaný, hudební skladatel Josef Mysliveček (1737–1781), alias „božský Čech“, případně český Mozart, po prvních úspěších, a to nejen v hudbě, ale i ve vztahu k ženám, opouští Prahu a odchází do slunné Itálie. Vedle skládání (za život sloužil přes třicet oper), ne všechny jsou kvalitní, do jeho života vstupují ženy. První, pro kterou složí několik skladeb, se stává vynikající dobová zpěvačka Lucrezia Agujariová (1743–1783). Po rozchodu s ní začínají jeho náručí procházet řady žen, a to bez rozdílu v postavení. Nejdříve mu podlehnou další dobová pěvecká hvězda Caterina Gabrielliová (1730–1791), která je sice o sedm let starší, ale dokonale si jej „ochočí“. Díky Myslivečkovým operám její sláva po celé Itálii roste, ale mezi oběma dochází k ostrým hádkám. V té době se udají v jeho životě dvě události: potkává přítele na celý život W. A. Mozarta (1756–1791) a také začíná navštěvovat četné nevěstince. Možná, že právě zde se od některé italské krásy nakazil syfilidou. Nákladný život s sebou přináší obvykle i dluhy. To byl impuls pro Caterinu, aby skladatele opustila. Poslední operou, ve které ještě zazpívá je Armida (1778). Dnes se můžeme jen dohadovat, zda příčinou selhání jejího hlasu byl úmysl zcela přijetí nové Myslivečkovy opery a tím se mu do jisté míry i pomstít, nebo těhotenství, které jej zcela zlomí. Doslova prchá z Itálie do Bavorska, kam je pozván vévodou Maxmiliánem. Cestou do Mnichova se kočár převrhne a část kovové konstrukce jej trvale zraní v obličeji. Když po roce opouští nemocnici, je z něj hotová troska. Místo nosu má díru, a navíc celé tělo je zachváčeno záhadnou nemocí. Znalci jeho života si nejsou jisti, zda se jednalo o důsledek syfilidy, která nebyla v té době výjimečnou nemocí, zvláště pak v Itálii, nebo důsledek nezřízeného bohémského života plného nezřízeného pití. Možná se jedná o kombinaci obou příčin jeho smrti. Když Josef Mysliveček – český skladatel světového věhlasu, umírá zcela opuštěn 4. 2. 1781 v Římě, za jeho rakví v nevládném počasí šla pouze jedna osoba, a to W. A. Mozart (1756–1791) atd. (Janiš, 2004, s. 238)

Ještě nedávno se tvrdilo, že další náš slavný hudební skladatel B. Smetana (1824–1884) trpěl syfilitickou nemocí. Dokonce znalci jeho života uvádějí jako pravděpodobný zdroj nákazy začínající operní zpěvačku Lellu (Adelaida) Ricciovou. Ostatně syfilis se označovala v dané době jako „*choroba divadel*“, protože herci a herečky svým způsobem života přispívaly k šíření choroby. Existuje i další výklad a pochybnost, zda vůbec ohluchl díky progresivní paralýze. V jeho životě se objevuje celkem sedm žen, z nichž dvě se staly jeho manželkami. Což je na obdivovaného a slavného skladatele a na tehdejší dobu poměrně málo. Navíc B. Smetana byl mužem velice plachým a zdrženlivým a jen těžko si představit, jak autor *Libuše* laškuje při sexuálních hrátkách. Ale všechno mohlo být možná i trochu jinak. Na základě rozluštění jeho zašifrovaných zápisků se dovídáme mnohé. Například počátkem roku 1871: „*Dostal jsem vyraženinu pod žaludkem, která mně mnoho vadí a dělá bolesti až k zádlům.*“ (Janiš, 2007, s. 131). V prosinci si poznamenává, že se mu udělal nežid v rozkroku. Tento fakt, který nemohl před ženou utajit, vnesl do rodinného vztahu přirozené konflikty a vedl ve svých důsledcích až k jeho rozpadu. Pro všechna uvedená fakta, která se tradují, poslední zkoumání lebky B. Smetany prokázalo, že náš hudební genius v žádném případě netrpěl syfilidou. Deformace lebky, přesněji řečeno

pravé tváře, byla způsobena v mládí, kdy si na čerstvě pohnojeném poli hrál se skleněnou láhví naplněnou střelným prachem. Láhev neexplodovala, jak chlapci předpokládali, ale až v okamžiku, když šli zjistit příčinu. Náhlá a nečekaná exploze vmetla do tváře nejen střepiny z láhve, ale i část ornice, a navíc došlo k vymytí rány vodou z rybníka. Infekce zasáhla i kost. Stopy po nevinné dětské hře se snažil v pozdějším věku maskovat plnovousem. Jak je zřejmé, realita bývá někdy mnohem prozaičtější než tradice.

Z dalších zajímavých osobností české kultury stojí za to zmínit básníka Františka Gellnera (1881–1914), který napsal *Píseň zhýralého jinocha*.

Protože jeho smrt je dodnes obestřena tajemstvím, dá se předpokládat, že se možná jednalo o sebevraždu známého básníka českého anarchismu na prahu první světové války. F. Gellner žil nesmírně aktivně a co se týká žen, málokterá si byla před ním jistá. S nadsázkou se uvádí, že do postele „složil“ půlku Prahy, včetně známé komunistické spisovatelky Marie Majerové.

Syfilidu měl i císař Rudolf II., filozof F. Nietzsche (1844–1900), arcikníže Otto, anglický mořeplavec J. Cook (1728–1779), proslulý milovník G. Casanova. Není žádným tajemstvím, že i A. Einstein (1879–1955) pravidelně navštěvoval nevěstince a syfilidu měl, stejně jako historii známý vojevůdce Albrecht z Valdštejna a další. Posledně jmenovaný – Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna (1583–1634) se pravděpodobně nakazil syfilidou při tureckém obléhání u Ostrihomu (Uhry) v roce 1604. V seznamu by určitě neměli chybět ani „revolucionáři“ minulého století. Jako příklad uvádíme K. Gottwalda a jeho idol V. I. Uljanova-Lenina. Vůdce komunistů Lenin se nakazil s největší pravděpodobností v roce 1902 v době pařížského exilu. Jedná se o hrůznou představu, jak syfilida ovlivňovala mnohdy běh dějin.

HLEDÁNÍ LÉKU A PREVENCE

V první linii při hledání prevence a hlavně samotné léčby, stáli, a to celkem logicky, lékaři. K dostupným publikacím z 20. let minulého století, které byly určeny široké veřejnosti, patří např. spisky od Adamíka (1913), Flexnera (1925), Haškovce (1928), Hüflera (1923), Pelikána (1922), Beralla (1910) a dalších. Při léčbě kapavky se využívaly rozličné roztoky, které se vpravovaly do močové trubice, stejně tak i vlhké oviny pohlavních částí. Vzhledem k tomu, že se jednalo o látky ve vysoké koncentraci jedovaté, musely se výrazně ředit (Spohr, 2006, s. 30). Jednou z doporučovaných metod léčení, představovala správná životospráva, při které doporučuje konzumovat rozličné kaše, dále pak zeleninu, pšeničný chléb jen ke snídani a večeri konzumovat nejpozději v 7 hodin. Pochopitelně doporučuje vyvarování se „požívání nejen lihových (víno, pivo, kořalka) a narkotických (káva, čaj, čokoláda) nápojů, ale i požívání masa“ (Spohr, 2006, s. 33). Týž autor (s. 43) uvádí, že „tělesná námaha při kapavce jest škodlivou.“ Obdobná doporučení se týkala i syfilidy.

Teprve v minulém století dospěli lékaři ke správnému závěru, že kapavka a syfilis jsou dvě odlišné choroby a později ještě k poznatku, že mezi syfilidou a progresivní paralýzou existuje určitý vzájemný vztah. V roce 1905 objevuje německý lékař F. Schaudinn původce

choroby – tzv. bledou spirochétu (*Spirocheta pallia* nebo také *Treponema pallidum*). Vítězem nad nemocí se stává lékař Paul Ehrlich (1854–1915), který v roce 1909 za pomoci svého japonského asistenta bakteriologa Sahaširo Haty objevuje a později zdokonaluje lék (arzenovou sloučeninu), nazvaný Salvarsan 606 a Neosalvarsan. Označení léku je odvozeno od pokusu číslo 606. Tento lék, který znamenal výrazný pokrok v léčbě, měl však dvě nevýhody – jednak léčil pouze raná stadia nemoci a jednak se bakterie staly proti léku časem imunní. Přestože Paul Ehrlich dostal Nobelovu cenu, nebylo to za objev Salvarsanu, ale teorii postranních řetězců. Definitivní vavříny si později za léčení syfilidy odnáší penicilín. Tím končí „sláva“ spirochety *Treponema pallidum*, která je původcem infekčního pohlavního onemocnění. Přesto nebezpečí častého střídání partnerů a téměř absolutní absence ochranných prostředků vedla u sledovaných prostitutek k nárůstu onemocnění syfilidou, zejména, a to je zajímavé, u těch, kteří své řemeslo provozovaly v bordelech.

Na konci předminulého století bylo ročně nakaženo syfilidou v Paříži 12,2 %, Bruselu 25 % a v Antverpách 51,2 % registrovaných prostitutek v bordelech. U jejich kolegyně z ulice byl tento počet podstatně nižší. V Paříži 7 %, Bruselu 9 % a v Antverpách 7,7 %. Po objevení léku výrazně klesá počet nových případů, což dokazují následující čísla: 1919 v Německu bylo evidováno na 215 000 nových případů, v roce 1927 už jen 75 000 a patnáct let po objevení 43 000. Na přelomu 19. a 20. století se odhadoval počet nakažených osob v Německu na 2–3 miliónů osob. To byl také jeden z inspirujících podnětů k založení spolku (1902) „*Německá společnost pro potírání pohlavních chorob*“, která si kladla za cíl čelit vzrůstajícímu nebezpečí pohlavních chorob a tím i četným zdravotním, ale i sociálním problémům (Rožánek, 1906, s. 418–419).

Dominantním tématem prevence byl boj proti prostituci, kterým byly nařízeny pravidelné zdravotní prohlídky, a hlavně jejich podchycení policií. Podle dobového zákona byla nařízena nucená léčba, která byla zdarma, povinné ohlašování nákazy a zákaz pohlavní aktivity. Při nakažení další osoby, při vědomí, že je sám nakažen, hrozily vysoké a přísné tresty, včetně peněžité náhrady.

Povětšinou se v předchozím textu hovoří o syfilis, ale svou roli sehraává i další pohlavně přenosné nemoci, kterou představuje kapavka. Hlavními zdroji se stávala vojenská služba a na druhém místě studium mimo domov. U studentů uvádí tzv. Krombholcova nadace, že mezi studenty je přibližně nakaženo (1891–1892) 25 % studentů z Prahy, kteří studují v Berlíně (Rožánek, 1906, s. 380). (Poznámka: informace byly zjištěny prostřednictvím zdravotní pokladny).

Rožánek (1906, s. 385) prezentuje konkrétní návody na ochranu před přenosem pohlavní nemoci, např. omývání pohlavního údu po aktu alkalickou tekutinou, osvědčilo se před pohlavním stykem natření hustým tukem. Jako léčivý prostředek se doporučovala rtuť a jód, a to v celé řadě variant. Například jako mast, případně prostřednictvím čípků, koupelí apod. Stejně, jako dnes, se už na počátku minulého století za nejúčinnější prostředek před pohlavními nemocemi považoval kondom. Současně se doporučovaly rozličné výplachy, a to v celé řadě kombinací látek a různé koncentraci, jako například kyselina borová, kyselina karbolová, roztok manganistanu draselného apod.

V archívech je zaznamenána zpráva francouzského generála v Alžírsku Daumase (1988),

kde uvádí arabskou pověru, že páření se zvířaty člověka zbaví pohlavní nemoci. Pověra nakonec vedla k tomu, že velké množství armádních klisen bylo nakaženo, což v oblasti Středomoří vyvolalo doslova „koňskou“ epidemii.

POČÁTEK MINULÉHO STOLETÍ

Rozvoj průmyslové výroby s sebou přinesl do té doby nebývalou migraci obyvatelstva a zároveň i jeho velkou koncentraci v městských průmyslových aglomeracích. Vzhledem k sociálnímu postavení pracovní síly, podmínkám bydlení, úrovni zdravotnictví, stupně hygieny, možnostem vzdělání, kulturního vyžití apod. začínají se vedle celé řady dalších negativních jevů projevovat i jevy se sexuálním pozadím (prostituce, promiskuita, šíření pohlavně přenosných chorob aj.). Nejvíce postiženou věkovou kategorií se stává mládež, která je k těmto vlivům nejvíce náchylná, ale která zároveň rychle přestává respektovat do té doby vžitě celospolečenské konzervativní konvence.

Na uvedené skutečnosti začaly nejdříve poukazovat dvě instituce – zdravotnictví a škola, pro které představovala mládež významné zájmové pracovní pole. Pro školu vystupovala do popředí otázka výchovy. Pro zdravotnictví pak problém hledání účinné formy, jak omezit stále narůstající počet osob nakažených některou z pohlavně přenosných chorob, dále zabránit vzrůstu nelegální potratovosti a nízkému věku prvorodiček apod. K větší představitivosti o pojetí těchto osvětových publikací snad přispěje konkrétní ukázka (např. od dr. Hüflera – zdravotního rady: *Kdybych to byl věděl*, 1923), která sice spadá do dalšího období, ale v plné nahotě ilustruje dobový přístup. Obsah ukázky je věnován velice rozšířené pohlavní chorobě – syfilis. Ve zmíněné publikaci se uvádí: „*Změknutí mozku se však nejeví vždycky zuřením, je to nemoc velmi rozličné povahy. Často bývají nemocní – až 10 – 15 – 20 let po nákaze přijící – pouze roztržití, zapomětiví, nepořádní v obleku, ženy běhají s otevřenou blůzou, s neupravenými vlasy na ulici, s jednou botou a jednou punčochou, muži se stávají nespolehlivými v obchodě, zapomínají důležité zakázky, účetní se stále přepočítávají, hospodyně se pletou při vaření, pletou-li punčochu, nemá žádného tvaru, řeč se stává nejasnou, koktavou, těžká slova nemohou vysloviti, škobrtají a řeknou s blbým úsměvem „nedovedu to“ ...“*. Lavinovité šíření pohlavně přenosných nemocí kopírovalo kumulaci pracovní síly v průmyslových centrech. Jedním z prostředků prevence se stává široce pojímaná sexuální osvěta, cílená na všechny zainteresované výchovné subjekty. Boj proti dalšímu šíření pohlavně přenosných chorob byl veden zejména formou osvěty. Na většině vysokých školách v Německu a v Rakousku se zavádějí přednášky pro studenty na dané téma. Důvod je velice prostý. Jsou to právě studenti, kteří se v nočním ruchu velkých měst setkávají s prostitutí soustředěnou v nevěstincích nebo na ulicích. Začínají se v hojné míře realizovat první osvětové akce, zaměřené např. na podchycení nezkušených dívek z venkova před prostitutí v Praze a v dalších městech (např. akce *Armády spásy* apod.). V oblasti výchovy uskutečnila Spolková rada Pedagogického muzea Komenského (1917, za účasti – F. Drtiny, O. Kádnera, J. V. Klímy aj.) první ucelnější analýzu stavu. Uskutečněné anketní šetření vedlo k navržení postupu, který si kladl za cíl prostřednictvím školy přispět ke zlepšení tělesné i mravní

výchovy mládeže. S dostatečným časovým odstupem můžeme hodnotit jejich úsilí jako průkopnické i přesto, že se při řešení celé problematiky nevyvarovali chyb pramenících zejména z přecenění úlohy informace.

Dalším prostředkem v systému prevence bylo prosazování monogamního manželství, vhodná výchova a poučení dospívajících. Už v dané době bylo zjevné, že prostituce se dá omezit zlepšením sociálních podmínek žen, zejména pak v městských (průmyslových) aglomeracích. Rožánek (1906, s. 448–449) uvádí i zmínku o internacionálním přístupu, tzn. řešení dané problematiky v širším územním kontextu.

Dalšímu šíření pohlavních chorob částečně zabránilo po 2. světové válce použití antibiotik. Pohlavní choroby se pochopitelně nevyhnuly ani naší republice. Je však ke cti našeho tehdejšího zdravotnictví a osvěty, že se podařilo jednu z nejnebezpečnějších chorob, za kterou je považována syfilis, alespoň na čas zlikvidovat. V roce 1951 proběhla akce PN (pohlavní nemoci), kdy všichni obyvatelé v produktivním věku prošli podrobným lékařským vyšetřením. Podle uveřejněných statistik Národní referenční laboratoře pro diagnostiku syfilidy připadalo v tomto období na 100 tisíc obyvatel přibližně 130 nemocných. Od roku 1954 do 1963 nebyl nikdo u nás syfilidou infikován. Pozdější rozšíření nákazy mají na svědomí s největší pravděpodobností námořníci plující po Labi do přístavu Hamburk.

ZÁVĚR

Pohlavně přenosných nemocí je celá řada. Přestože se objevil spolehlivý způsob léčby, nastává druhý extrém, kdy lidé získali pocit, že vše je léčitelné, proto není zapotřebí se aktivně a efektivně bránit před danou nákazou. Přitom si mnozí neuvědomují, že léčebné postupy nejčastěji prostřednictvím antibiotik vytvářejí u jedinců určitou imunitu, rezistenci, kterou lze vyléčit „vyššími“ dávkami antibiotik. Nejspolehlivější prevencí před nákazou, je žádná sexuální promiskuita, a v případě, že není jiná možnost, pak jediné uplatnění bariérová antikoncepce. V tom spočívá další problém, naprosté většina žen používá některý z prostředků hormonální antikoncepce, což nezaručuje jistotu ochrany před nežádoucím přenosem. Každý pacient se zjištěnou syfilis je povinen podrobit se léčbě. Nedojde-li k tomu, pak se jedná o trestný čin. Lidé by se měli z historie poučit a být odpovědní za své zdraví a zároveň neohrožovat zdraví druhých. Současná pandemie COVID-19 je toho příkladem. Stejně jako v minulosti platila zásada dodržování pravidel i u COVID-19 je nutné dodržovat hygienická opatření, včetně nošení roušek a dodržování nařízené karantény. Jen tímto způsobem budeme schopni čelit nákaze. Zamyslíme-li se nad historií šíření pohlavních nemocí, a jejich mnohdy až masivním dopadem, zjistíme, že ve valné většině šíření způsobila neznalost problému a následně nedodržování pravidel a lehkovážnost lidí. Je proto potřebné, abychom si v 21. století, kdy jsme zásobeni přemírou informací uvědomili, že všechny pandemie, které jsme v minulosti zaznamenali, byly způsobené lidmi a pouze lidé jsou schopni zabránit, ev. zmírnit jejich šíření a to svým přístupem.

Literatura

ADAMÍK, R. *O pověře v lékařství*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1913.

BERALL, V. *Vyjasněná pravda o nemocech pohlavních: lékařský rádce pro muže i ženy, jak možno uchrániti se nemoci pohlavních a jak lze je vyhojiti*. Praha: Alois Hynek, 1910.

FLEXNER, A. *Prostituce v Evropě*. Praha: Čsl. společnost pro potírání chorob pohlavních, 1925.

HAŠKOVEC, L. *Lékařské vysvědčení před sňatkem: (sbírka dokumentů doby)*. Praha: Fr. Borový, 1928.

HÜBSCHMANN, K. *Historie nebezpečí sexu*. Praha: Avicenum, 1970.

HÜFLER. *Kdybych to byl věděl!: jak dostanu, jak poznám, jak vyléčím pohlavní nemoc!/: vážné lékařské napomenutí mladým i starým*. Praha: B. Kočí, 1923.

JANIŠ, K. *Toulky historií erotiky a sexu*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2007. ISBN 978-80-86845-83-8.

JANIŠ, K. *Z dějin sexu a erotiky, aneb, Co jsme se ve škole neučili*. Trutnov: Lupus, 2004. ISBN 80-903509-0-9.

PELIKÁN, V. *Pohlavní zdravotnictví*. Praha: J. Bř. Hůrka, 1922.

ROŽÁNEK, O. *Choroby pohlavní u muže i ženy, jejich průběh, rozšíření, následky, léčení, sociální význam, jakož i jak se před nimi chrániti*. Praha: B. Kočí, 1906.

SPOHR, P. *Pohlavní nemoci mužů, jich vznik, předejití a přirozená léčba*. Praha: Levné knihy, 2006. ISBN 80-7309-371-5.

Kontakt

doc. PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc.

Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě

Ústav pedagogických a psychologických věd

Bezručovo nám. 885/14, 746 01 Opava, Česká republika

doc.kamil.janis@fvp.slu.cz

	JEDNA Z VYBRANÝCH PANDEMÍ V MINULOSTI	KAMIL JANIŠ ZDEŇKA ŘÍMOVSKÁ	25
--	--	--	-----------

PhDr. Zdeňka Římovská, Ph.D.
Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě
Ústav ošetřovatelství
Bezručovo nám. 885/14, 746 01 Opava, Česká republika
zdenka.rimovska@fvp.slu.cz